

שנת התשע"ו

הישיבה השלוש מאות ארבעים ושתיים (שמב)

ביום כ"ז במרחשוון התשע"ו (9 בנובמבר 2015) בשעה 12:30, בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: החברים עוזי אורנן, אילן אלדר, שולמית אליצור, סיריל אסלנוב, יהושע בלאו, יעקב בן-טולילה, משה בר-אשר (יו"ר), עמינדב דיקמן, אבי הורביץ, חיים א' כהן, מרדכי מישור, אהרן ממן, שלמה נאה, חיים סבתו, יוסף עופר, שמואל פסברג, שמא יהודה פרידמן, אורה שורצולד; החברים-היועצים יואל אליצור, יהודית הנשקה, מלכה זמלי, אלישע קימרון, יעל רשף; מנכ"לית האקדמיה טלי בן-יהודה; עובדי האקדמיה, ובהם המזכירה המדעית רונית גדיש ועובדי המזכירות המדעית ברק דן, תמר קציר וטובה שטראוס שרברין.

סדר היום: א. דיווח על ביקור נציג האקדמיה הבסקית והודעות
ב. תקציב האקדמיה לשנת 2016
ג. הכתיב חסר הניקוד
ד. אישור הודעת ועדת הדקדוק

א. דיווח על ביקור נציג האקדמיה הבסקית והודעות

מ' בר-אשר: חברי האקדמיה, לבקשת חברנו מרדכי מישור תפתח ישיבת המליאה בדיווחו על אורח האקדמיה הבסקית שפקד לאחרונה את האקדמיה.

מ' מישור: לפני שבועיים, כ-26 באוקטובר (י"ג במרחשוון), זכתה האקדמיה ללשון העברית לביקור של מר שביאָר קינטנה (Xabier Kintana), מזכיר האקדמיה הבסקית בבילבאו. לבקשת האורח הביקור היה חסר גינוני רשמיות ותכליתו הייתה לראות את האקדמיה שלנו בשגרת פעולתה.

הקשרים של הבסקים עם האקדמיה שלנו התחילו להתפתח בשנות השבעים של המאה הקודמת. מאז נרקמו יחסים אישיים בינינו ובין כמה מעמיתינו העושים להפצת הלשון הבסקית ולקביעת המדיניות הלשונית שלה. עם מר קינטנה אני מקיים כבר שנים קשר שוטף, וזה ביקורו השלישי בארץ.

אזכיר שהבסקים רואים בתחיית העברית את התקווה להגשמת תחיית לשונם. היחס של הבסקים ללשון העברית ולתרבות היהודית בא לידי ביטוי בחצי היובל האחרון בתרגום יצירות קלסיות שלנו לבסקית: מסעות בנימין איש טודלה אשר בחבל הבסקים, שירי יהודה הלוי, שנולד גם הוא בחבל הבסקים, וכן מורה הנבוכים לרבי משה בן מימון – אתגר לא קטן.

מנגד עומד להתפרסם בקרוב תרגום עברי שלי של הספר הראשון שנדפס בבסקית, באמצע המאה השש עשרה: לקט שירים של ברנרד אצ'פארה. התרגום יראה אור בכרך השלישי של מהדורה הכוללת תרגום לשבע עשרה שפות והערות העורך: התרגום יראה אור. ראו מ' מישור, "ב' אצ'פארה, ביכורי לשון הבסקים (תרגום)" בתוך *Linguae Vasconum Primitiae, per Dominum Bernardum Dechepare Rectorem Sancti Michaelis veteris*, ed. X. Kintana, Euskaltzaindia – Eusko Legebiltzarra [1545–2015, עמ' 415–478].

ידידי שביאָר קינטנה קיבל מנדט מנשיא האקדמיה הבסקית "למשש את הדופק" לקראת הסכם של שיתוף פעולה בין שתי האקדמיות. הקשר הרשמי הצנוע הקיים עכשיו הוא רק הקישור לאתר האקדמיה המלכותית ללשון הבסקית בחלון הקישורים באתר האקדמיה שלנו.

קינטנה ביקש ממני לאחל לנשיא האקדמיה ללשון העברית ולחבריה, בשמו ובשמם האקדמיה ללשון הבסקית, ברכה והצלחה במעשה ידיהם.

מ' בר-אשר: תודה רבה.

אני מבקש להודיע שלאחר ישיבת המליאה הבאה (בט"ז בטבת, 28 בדצמבר) יתקיים טקס הענקת תעודות עמיתי כבוד לבני הזוג וולט וארני וינְשָל מארצות הברית, שתרמו לאקדמיה 100,000 דולר. לבני הזוג יש עמותה לקידום העברית, ואני מצפה שחברי האקדמיה יכבדו את המעמד.

בשבוע שלאחר מכן תהיה ישיבת מליאה מיוחדת לציון יום העברית בבית נשיא המדינה. ראובן ריבלין אמר שכבוד הוא לו לארח את האירוע המרכזי ללשון העברית – לא רק ככנו של מי שהיה בחמישה עשר החברים המייסדים של האקדמיה, אלא כאוהב הלשון העברית.

בהזדמנות זו אני גם רוצה להודות לאחד מגדיבי העם, רמי אונגר שמו, ולרעייתו יעל שהתחייבו להעביר לאקדמיה ארבעה מיליוני שקלים. זומנתי אליו לפגישה וסיפרתי לו על מפעלותינו. הוא התרשם ופתח את ארנקו. הסכום הראשון – מיליון שקל – כבר הועבר. בתחילה הוא ביקש שלא לתת לזה פומבי, אבל קיבלתי את רשותו למסור על כך הודעה כאן במליאה. ירבו אנשים כמותו.

ב. תקציב האקדמיה לשנת 2016

מ' בר-אשר: אנו מתבקשים כעת לאשר את תקציב האקדמיה לשנת 2016 – מתוך תקווה שביום רביעי בשבוע הבא תאשר הכנסת את תקציב המדינה לשנת 2015. כל

עוד אין התקציב מאושר, עלינו להוציא מדי חודש 1 חלקי 12 מתקציב 2014. יש לנו הבנות עם שרת התרבות ועם מנכ"ל המשרד, אבל אלה הבנות בעירבון מוגבל. השאלה המרכזית היא בכמה יגדל השנה תקציב משרד התרבות. השרה אמרה לי שהיא מקווה שתקציב האקדמיה יגדל גידול משמעותי. לכן תראו בתקציב המוצע תוספת גדולה, אבל כותרתה: תקציב מותנה.

כמנהגנו שלחנו לחברי האקדמיה את הצעת התקציב כמה ימים מראש, וטלי בן-יהודה תציג אותו לפרטיו.

ט' בן-יהודה: גם הפעם תוכלו לראות את אומדן הביצוע לסוף השנה – שנת 2015 – ולצידו את הצעת התקציב לשנת 2016. מאז 2008 עומדת ההקצבה השוטפת של משרד התרבות לאקדמיה על תשעה מיליון שקלים. בשנים 2013 ו-2014 קיבלנו תוספת חד-פעמית של חצי מיליון שקל להוצאות השוטפות, אבל האקדמיה אינה יכולה להמשיך להתנהל כך. בשנת 2015 ביקשנו בהצעת התקציב תוספת של מיליון שקל. עד לרגע זה לא קיבלנו אותה. אני מניחה שעד סוף השנה נקבל את מחציתה כי בינתיים אנחנו – בהסכמת נשיא האקדמיה וסגנו – בחסרה של חצי מיליון שקל ולא יינתן לנו יותר ממה שהוצאנו.

בהצעת התקציב לשנת 2016 אנחנו מבקשים תוספת קבועה של שני מיליוני שקלים לתקציבנו, כלומר לא עוד תשעה מיליון שקלים אלא אחד עשר. בהסכר לבקשה נאמר שלחצי מיליון שקל אנחנו צריכים בכל מקרה בשביל ההוצאות השוטפות, ולמיליון וחצי נוספים אנו זקוקים לשלושה סעיפים מרכזיים:

(א) תוספת של מאה אלף שקל בעקבות הסכמי שכר במשק שהצטרפנו אליהם ותוספת שנזדקק לה כשיחתם באקדמיה ההסכם הקיבוצי בגלל שינוי מבנה השכר באקדמיה. אני מקווה שהשנה נוכל לברך על המוגמר ולחתום על הסכם שיכלול תוספות שכר, הגדלת משרות והרחבת העבודה באקדמיה.

(ב) פיתוח מערכות המידע באקדמיה, ומדור המחשוב בפרט: אומנם יש לאקדמיה בעיה פיזית לארח אצלה קהלים גדולים, אבל במרשתת אין גבולות ואין מגבלות. בציבור יש עניין רב בעברית ובאקדמיה, ועניין זה בא לידי ביטוי הולך וגובר באתרנו במרשתת ובפייסבוק. האמונים על המלאכה עושים עבודה נפלאה, והתגובות שאנחנו מקבלים יוצאות דופן. זאת גם הזדמנות נאותה לבקש מכם, חברי האקדמיה, להרים תרומה לאתר ולכתוב כמה שורות על נושא או על נושאים כלשהם הקרובים לליבכם. גם כדי להתנתק מהתשתית באוניברסיטה אנו זקוקים לתוספת. כל השנים קיבלנו מהאוניברסיטה שירותים מצוינים, כמעט בחינם, אבל ככל הנראה אין ברירה, והניתוק ממנה יעלה הרבה כסף.

כזכור בזכות תמיכת תוכנית "מורשת" במפעל המילון ההיסטורי בוטל הרישום בתשלום לאתר מאגרים. בכסף שניתן לנו גם פיתח מדור המחשוב פיתוחים שונים. גם השנה יימשך הפיתוח בזכות 300,000 שקל נוספים שמשרד ראש הממשלה יעביר לנו באמצעות תוכנית זו.

(ג) הרחבת הפעילות הציבורית ותוספת משרות חדשות. כדי להגדיל את מצבת כוח האדם שלנו עלינו לקבל – על פי חוק יסודות התקציב – את אישור הממונה על השכר באוצר.

י' עופר: יש לי כמה שאלות הבהרה. מדוע יש פער גדול של ארבעים אלף שקל בהכנסות ההוצאה לאור בין האומדן לביצוע?

ט' בן-יהודה: ראשית, עדיף שאאמוד את ההכנסות בפחות ממה שיתקבל בפועל משאעריך לכיוון ההפוך. שנית, מאחר שמדובר בגופים שונים השוכרים את שירותי ההוצאה לאור שלנו, רגיל מאוד שאיננו יודעים מתי תשולם התמורה בעבורם. למשל לא מכבר הוצאנו ספר לאוניברסיטת יל. הוצאת הספר ארכה כמה שנים ואת הכסף נקבל בעתיד. מתי בדיוק? אין לדעת.

י' עופר: האם אפשר לפרט על כינוס המגילות, הנזכר בסעיף ב' להכנסות?

מ' בר-אשר: בזכות עובדי האקדמיה הקוראים מחדש את מגילות קומראן ומשפרים את קריאותיו של חברנו קימרון הפכה האקדמיה למוסד מוביל בתחום חקר מגילות קומראן. לפיכך הוחלט שהכינוס הבא על המגילות, שייערך בקיץ הקרוב, יהיה באקדמיה. כינוס כזה עולה כסף רב, ועליו להיעשות בשיתוף גופים ומוסדות אחרים. פנייתנו לאקדמיה הלאומית למדעים הניבה בינתיים שלושים אלף שקל, והם יועברו לאקדמיה סמוך למועד הכינוס. אני מקווה שגם מרכז בן-יהודה, מרכז אוריון ואוניברסיטת תל אביב יישאו בנטל.

י' עופר: בסעיף ההכנסות נזכרות גם תרומות להקמת מרכז לימוד ותרבות בסך מיליון שקל. מניין יבואו התרומות הללו?

מ' בר-אשר: מדובר בתרומת אלי אלעזרא, איש העסקים מאשקלון. מדובר בהפיכת חדר בן-יהודה, המרתף הסמוך אליו והרחבה שלפניהם למרכז מבקרים. הוא ביקר באקדמיה והבטיח שייתן את חלקו לאחר שיקבל מאיתנו את התוכניות למרכז. על מילתו אפשר לסמוך. אם מסיבה כלשהי משהו ישתבש, תוכלו לראות בסעיף הזה שההכנסה וההוצאה מקוזזות זו את זו.

י' עופר: מסעיף ג' בהוצאות עולה שפרס האקדמיה לא יוענק השנה. האומנם?

מ' בר-אשר: אכן. לפי הסיכום עם משפחת בן-חיים, שכוננה את הפרס וכבר העבירה את כל הכסף לאקדמיה, הפרס יוענק פעם בשנתיים כדי שהסכום יהיה סכום נכבד.

י' עופר: מדוע צפויה עלייה ניכרת בהוצאות על הכנת המשכורות?

ט' בן-יהודה: החל בינואר 2016 ניאליץ ככל הנראה לדווח בעצמנו לקרנות הפנסיה על התשלומים שאנו מעבירים להן תמורת העובדים. לשם כך נצטרך לקנות תוכנה מסוימת, וגם השימוש בה יהיה כרוך בעלות מסוימת – על פי מספר העובדים.

ש' אליצור: בסעיף ב(11) להכנסות אני רואה הברלים גדולים בין השנים. מדוע?

ט' בן-יהודה: מדובר בכספים שגויסו בעמותת השוחרים של האקדמיה לתמיכה בפעילות האקדמיה. התברר לנו שהכספים האלה אינם יכולים לשכב בחשבוננו. עלינו לעשות בהם שימוש – שהרי לכך נועדו. הסכום שמגויס משתנה משנה לשנה, ולכן ההברלים הגדולים בין השנים. בשנה הקרובה ישמשו מאה וחמישים אלף השקלים הרשומים בסעיף לצורך הכינוס על מגילות קומראן, שכאמור יעלה ממון רב.

מ' ברי-אשר: אם אין שאלות נוספות, אני רוצה ברשותכם להודות למנכ"לית על העבודה הרבה שהשקיעה בהכנת הצעת התקציב הזאת.

ט' בן-יהודה: בתקציב משתקפת תוכנית העבודה של הארגון. כדי להכינו צריך תחילה לחשוב ולהבין מה רצונות הארגון ומה יכולותיו – מה רצוי ומה אפשרי – ומכאן החשיבות הרבה בהכנתו.

מ' ברי-אשר: כלל הוא שצריך לאשר את התקציב בהצבעה.

בהצבעה אושר תקציב האקדמיה פה אחד.

לתקציב המפורט ראו להלן, עמ' 307–310; ראו גם להלן, עמ' 131–132.

ג. הכתיב חסר הניקוד

מ' ברי-אשר: הסעיף המרכזי בישיבה הזאת ובישיבה הבאה הוא הצעת ועדת הדקדוק לשינויים בכללי הכתיב חסר הניקוד. מאז נבחרתי לנשיא האקדמיה ועד היום קיבלתי – ואני מוסיף לקבל – פניות מאנשים המבקשים או מציעים שינויים בכללים הקיימים. עד מתי, הם שואלים, לא תבחין האקדמיה בין יִזְמָה (פועל) לִיְזָמָה (שם עצם)? עד מתי לא תבחין בין מְנַהֵל לִמְנַהֵל? ועוד כהנה וכהנה שאלות וטענות. הביקורת עלתה גם משורות חברי האקדמיה, ולפני כשנה וחצי פניתי אל יושב ראש ועדת הדקדוק, חברנו המסור יוסי עופר, וביקשתי ממנו לקבל עליו לעבד הצעה שתידון בוועדה. לשמחתי קיבל עליו עופר את המשימה. הוא נועץ באנשים ושאל רעיונות גם מדברים שבכתב, לדוגמה – מדבריו של עוזי אורנן במאמרו המפורסם על הכתיב ב"לשוננו לעם", כך מג (אלול תשנ"ב). פנינו לאנשים נוספים, ולאחר שגובשה הצעה, קיימה ועדת הדקדוק סדרת ישיבות. ההצעה המונחת לפניכם היא תוצאת הדיונים וההחלטות. היום, אחרי עשרות שנים, ייפתח מחדש הדיון בסוגיה מורכבת זו, אבל תחילה אני מבקש מיוסי עופר להקדים סקירה קצרה על תולדות התמלאות הכתיב העברי ועל כללי האקדמיה.

י' עופר: [הערת העורך: את דבריו ליווה במצגת]. להרצאתי קראתי "כללי הכתיב בעבר, בהווה ובעתיד".

כאשר אנחנו מדברים על כללי הכתיב, כוונתנו למידת השימוש באותיות וי"ו ויו"ד. בכתיב חסר כותבים פחות וי"וים ויו"דים, ובכתיב מלא כותבים יותר. האותיות האלה מסמנות את תנועות המילה, או לפחות רומזות להן, כגון האות ו' הרומזת לתנועה u או לתנועה o, והאות י' הרומזת לתנועה i או לתנועה e. האותיות וי"ו ויו"ד גם מוכפלות לפעמים כדי להורות שלפנינו עיצור ולא אם קריאה.

כיוון שמדובר בשתי אותיות בלבד, ברור שאין בכוחן להורות באופן חד-משמעי על תנועות כל מילה. לדעת חוקרי הלשון, האותיות האלה לא נועדו מלכתחילה כלל להורות על תנועות, והחלו לשמש בתפקיד הזה רק במהלך הזמן. מתחילה הן סימנו עיצורים, ככל שאר אותיות האל"ף-בי"ת. אולם שינויים בצורת המילה בנטייה גרמו לכך שכתבו את האותיות וי"ו ויו"ד גם בנסיבות שבהן הן כבר לא נהגו כעיצור, כגון בצורה מות- (הנגזרת מְמוֹת), זית- (הנגזרת מַזִּית), פְּרִי (בהשוואה אל פְּרִיו), יהי (בהשוואה אל הִיָּה או יְהִי). הקוראים ראו אפוא באותיות הנחות האלה רמז לתנועות המילה, ואז הרחיבו את השימוש בהן גם למקומות אחרים שבהם לא היו מעולם וי"ו ויו"ד עיצוריות, כגון בצורות שלום, שומר, בנות.

מידת השימוש באימות הקריאה השתנתה במהלך הדורות, ובדרך כלל ניכר תהליך של הרחבה. לוח גזר מן המאה העשירית לפסה"נ איננו כולל אימות קריאה כלל. כך ככל הנראה גם במילים אסף (=אסיף), פשת (=פשתה), שערם (=שעורים); כתובת השילווח מסוף המאה השמינית לפסה"נ כבר כוללת אימות קריאה בסוף המילה, אך כנראה לא באמצע המילה.

כתיב המקרא, שקבעוהו סופית בעלי המסורה, איננו אחיד. כך למשל המילה קול יכולה להיכתב בשתי דרכים, כדברי יצחק "הקל קול יעקב והידים ידי עשו" (בראשית כז, כב). תנועות קצרות אינן מסומנות באם קריאה, ולכן לא תבוא אם קריאה לפני אות דגושה (אך יש לכך כמה עשרות חריגים). בהברה שבה קמץ קטן או חטף קמץ לא תבוא אם הקריאה ו', ומקרים חריגים סימנו בעלי המסורה כקרי וכתבי, כלומר כאי-התאמה בין הניקוד ובין הכתיב.

במהלך הדורות הלך הכתיב והתמלא. כבר במגילת ישעיהו השלמה ממגילות מדבר יהודה משמש כתיב קומראני מלא מאוד, כגון כול, לוא בווי"ו; ליא, היא באל"ף סופית. גם בכתב יד קאופמן של המשנה ניתן לראות כתיבים מלאים כגון רשיי, מניין בשתי יו"דין, תפילתי ביו"ד לפני דגש, מקובל בווי"ו לפני דגש. כך כתב הסופר, וכשבא הנקדן לנקד לא ראה כל צורך להשמיט אימות קריאה. כתיב מעין זה, שהוא מלא יותר מן הכתיב המקראי, נהג בספרות העברית לסוגיה ולדורותיה.

הצד השווה בטקסטים הקדומים, רובם ככולם, הוא חוסר האחידות: אחד הממעט באימות קריאה ואחד המרבה: איש מהם איננו עקיב במנהגו.

כשהחלו הדיונים על הסדרת הכתיב העברי, נעשו ניסיונות לפתור את הבעיה פתרון יסודי באמצעות הוספת תנועות לכתב העברי. אין הכוונה לסימני הניקוד, שהם טובים כשלעצמם אך מורכבים ומסועפים מדי לשימוש רחב. הכוונה היא לייחוד אותיות מיוחדות לסימון התנועות, כמנהג שפות אירופה בכתב הלטיני. ההצעה הראשונה

הייתה אפוא להמיר את הכתב כולו בכתב הלטיני. כך חשב איתמר בן-אבי, שכתב בשנת 1927:

Zé li arbâ"im çânah pahôt arba", çé-âni hôgêh ba-ketâv ha-"ivri yômâm wa-lâylah mammaç. Më"ôdi lo' yaçòlti le-hâvin maddû"a lâ-"Ivrim ·aléf-bêt· ko qâçêh u-mesubaç wela-Nôçrim—ko qal we-nâ"im la-çimmuç? yôm êuâd—wâ-âni âz bën-"écer—pâniti le-âvi wa-'eç'âlénnu :

וזה הפיענוח: "זה לי ארבעים שנה פחות ארבע שאני הוגה בכתב העברי יומם ולילה ממש. מעודי לא יכולתי להבין מדוע לעברים אלף-בית כה קשה ומסובך ולנוכרים כה קל ונעים לשימוש? יום אחד – ואני אז בן עשר – פניתי לאבי וְאִשְׁאֲלֵנוּ". הפתרון שחשב עליו הוא כאמור להחליף את האלף-בית העברי בכתב הלטיני, והינה גם כיום תומך בפתרון כזה אחד מוותיקי חברי האקדמיה שלנו, עוזי אורנן, כעולה מידיעה בעיתון "הארץ" לפני כשנתיים.

הצעה מתונה יותר העלה פיינשטיין בשנת 1928: את האותיות החסרות אפשר לקחת מתיבת הֶסְדֵר הקיימת: פשוט נשתמש באותיות הסופיות אבל נהפוך אותן, וכך נגיע לציון מלא של כל התנועות. אין צריך לומר שהתוצאה המתקבלת מאוד לא חביבה בלשון המעטה:

i-l ,ei-l ,a-l ,e-l ,o-l ,u-l

קראתו אלת הטהטצטעה באגולטיוז הטקודגם, וטאטני טטמלטה מאוד, טגנוגטטטט אגצלוזו דפותרוזו רטדוקטלו בעזיטג הטכתוב, כו באגמגת קטטה מאוד הטקראטה בטטטפטר הטעברו, זטקטטה עטר הטלומוד. מטטפטר קורט הטעברות הטטה עולגה, פו-קטטה, לו הטיתטה הטקראטה קטטה, טטבזט מטטעטט דפטעטט רזברקטה קטטטה, בטכתוב הטמוצטה, או לפו הטצטעה אטחגרת, מטטפגרת יותר, דרט דהרטגול אלת הטטטטרטט זותר אגל הטענתזנות טגרטנו.

הצעה דומה, בעיצוב גרפי מתון ונעים יותר לעין, עלתה בוועדת הכתיב של האקדמיה בשנת 1962 והוצגה כהצעת 'חלק הוועדה'. שני סימנים כעין חץ ייתוספו לאלף-בית העברי ויסמנו את התנועות חסרות הייצוג e ו a. הסימנים האלה התהדרו אפילו בייחוס עברי: האחת יסודה בקמץ שבניקוד הבבלי, והאחרת דומה לטעם סגולתא מטעמי המקרא:

- א. כל תנועת e מסמנים - ^ (והוא שלד של הסגולתא מן הטעמים), שיושם לאחר האות, אלא שמקומו בין האותיות - אם במעלה שורת האותיות או בכל רוחבה - יוחלט לאחר התייעצות עם גראפיקון. למשל: כילב, ספטר, חטא, או מעין כילב, ספטר.
- ב. כל תנועת a מסמנים - v (ניסודו בקמץ שבניקוד הבבלי), שיושם בדרך שיושם סימן e. למשל: ניעטר, דבטר, צוטר, מיצוה, סוטר, עכשיו; או מעין ניעטר, צוטר.

דומה שלא היה נושא שהסעיר את האקדמיה ללשון העברית בכל תולדותיה מאשר שאלת הכתיב, והמשבר הגדול שגרמה ההצעה הזאת. את ההתנגדות לה היטיב לבטא הסופר אהרן מגד (שלימים היה לחבר האקדמיה), וזה לשונו:

חברת כ"ב – חברה סגורה היא, עתיקה מאד, מיוחסת מאד, ואין בה מקום לנכרים. אפילו לא לגרֵי־צדק. כ"ב אלה – עברו יחד דרך ארוכה מאד, ידועת סבל רב ומעט נחמות, היו בבריאת העולם ורבו קצת ביניהן על זכות הבכורה, היו במתן תורה, היו עם עשרת הרוגי מלכות, נדרו עם מקל ותרמיל על שכם, נהרגו, נשרפו, קמו מאפר, הרבה קמטים נחרתו בפניהן והרבה זיו נוהר מהן למרות הכל – ואין הן סובלות בתוכן שניים סדרנים חוגרֵי־חרב מחדש־באו. על כל קוץ וקוץ שבהן דרשו תלי תלים של הלכות – ואלה, אפילו קוץ אין בהם. השניים יבינו מה שלא הבינו כמה מגדולי האקדמיה. גם ירגישו בעצמם שאינם שייכים לחברה זו – ויסתלקו. פרצוף אין להם אמנם, לשני סימנים מתימטיים אלה, אבל הגיון יש להם. וגם נימוסים טובים. [...] כמה בוז נשפך על איתמר בן אב"י, למשל, שרצה "ללטן" את הכתב העברי. אבל הוא, היה לו לפחות חוש אסתטי, וידע שאין לערבב מין בשאינו מינו! כאן – לא רק כלאיים, אלא שמעמידים לך שני לגיונרים רומיים, אחד על רגליו ואחד על ראשו, בתוך שורה של יהודים כשרים ואומרים להם, עשו סדר ביניהם "אותיות פורחות", משא (למרחב), כ' בניסן התשכ"ב

ההצעה הזאת נדחתה אפוא מסדר היום, והאקדמיה הסתפקה בהצעה מתונה יותר: לא ניצור שום סימן חדש, אבל לפחות הבה ננצל את מה שזימנה לנו העברית, ונמליץ לעשות שימוש קבוע בסימן החולם, בסימן השורוק, בדגש באותיות בכ"פ, במפיק ובנקודת ההבחן של השי"ן השמאלית. הינה כללי הכתיב שפרסמה האקדמיה במשך שנים רבות: תנועת u נכתבת תמיד באות ו ומומלץ לשים בה נקודה, למשל שולחן, מצוין, הופל, קופסה, סופר; תנועת o נכתבת באות ו (ומומלץ לשים מעליה נקודה), למשל אוזן, בוקר, תוכן, תסובו, ישמור, לשמור, למצוא; העיצורים ב, כ, פ, פ ראוי לשים בהם דגש, וכן ראוי לשים נקודה בשי"ן השמאלית ואת המפיק בה'.

השיטה המומלצת הזאת ידועה באקדמיה בשם 'שיטת שבע הנקודות'. לאמיתו של דבר, המקום היחיד שנהגה בו המלצת האקדמיה הוא כתיב העת של האקדמיה עצמה, "לשוננו" ו"לשוננו לעם". כך במשך כמה שנים, עד שבא יהושע בלאו, עורך "לשוננו" וטען שבאקדמיה לא עושים דבר פרט להגהות חוזרות ונשנות על שבע הנקודות האלה, החומקות שוב ושוב מעיניהם של המגיהים, ומי אמר שחובה גמורה על האקדמיה לקבל את הכתיב שהמליצה עליו? הלא זו המלצה, והמלצה אפשר לקבל ואפשר שלא לקבל. ההמלצה הזאת של האקדמיה נותרה אפוא כאבן שאין לה הופכין ובוטלה באופן רשמי בשנת 1994.

משמשכה האקדמיה את ידה משבע הנקודות, חזרו לנקודת המוצא: אי אפשר לנטוש את הכתיב העברי וגם לא להוסיף עליו: לא סימנים זרים שלא היו בו מעולם ואפילו לא מאות מסימני הניקוד כדי להבהירו. כל מה שנותר לעשות הוא לקבוע כללים שיסדירו

את הכתיב: מתי והיכן כותבים יו"ד ווי"ו ומתי אין כותבים. פתרון מלא אין כאן, אבל שיטה קבועה אפשר לקבוע.

וכאן אנו מגיעים לוויכוח על שיטת הכתיב. לדוד ילין, נשיא ועד הלשון ומנהיגו, הייתה דעה נחרצת בשאלה זו. הוא ייסד את מה שנקרא "הכתיב הדקדוקי", והכתיב הזה נבנה על שני יסודות: על הכתיב המקראי מצד אחד ועל שיקולים בלשניים מצד שני. למשל: במקרא בדרך כלל לא יבוא כתיב מלא לפני דגש, ולכן גם בכתיב של דוד ילין מילים כמו **ביקש**, **ביקשו** יכתבו בכתיב חסר – **בקש**, **בקשו**. מצד שני, המילה **קול** תכתב תמיד בכתיב מלא אף על פי שבמקרא היא נכתבת לפעמים בכתיב מלא ולפעמים בכתיב חסר. דוד ילין סבר כי הכתיב שלו צריך לשמש תמיד, בין בטקסט מנוקד ובין בטקסט שאינו מנוקד. מי שנרתע מלכתוב את המילה **מנוקד** בלא ו' – וחושב שמישהו עלול לטעות ולקרוא **מנקד** – מוזמן להוסיף את סימן הקיבוץ, אך אסור לו בשום פנים ואופן להוסיף את האות וי"ו, שהרי זו תנועה קצרה ולא מצאנו במקרא כתיב מלא וי"ו לפני דגש (פרט לחריגים).

המתנגדים לדוד ילין טענו שבכל הדורות נהגו הכותבים לכתוב כתיב מלא להקלת הקריאה. כבר בעל "ספר חסידים" ממליץ לכתוב מלא, כגון כשרוצה לכתוב 'וְטָהַר לִבְנוֹ לְעִבְדְךָ בְּאֵמֶת', יכתוב **ליבנו**, **לעובדך** וכיוצא בזה.

התחבטה האקדמיה בשאלה זו כמה שנים, וכבר הזכרנו את החלטת הלגיונרים שעלתה ונדחתה וגם את החלטת שבע הנקודות. בסופו של דבר (בישיבה פ"ה, ניסן תשכ"ח) התקבלה ההחלטה על שתי דרכי כתיבה: כתיב אחד – זה של דוד ילין – מתאים לטקסט מנוקד; וכתיב שני – המשקף האחדה על פי מנהג הדורות – מתאים לטקסט בלא ניקוד. וכידוע רוב רובם של הטקסטים בעברית שלנו – בספרים, בעיתונים, בשלטים ועוד – באים בלא ניקוד.

תרשים שיטות הכתיב בנוי בשיטת 'שתיים שהן ארבע':

כתיב המשנה (וכתיב הדורות)
'הכתיב חסר הניקוד'

הכתיב המקראי
'הכתיב הדקדוקי' (דוד ילין)

בשורה העליונה מוצגות שתי שיטות היסטוריות, הכתיב המקראי שהוא חסר יחסית וכתיב הדורות שהוא מלא יותר. זה וזה אין להם קבע וסדירות. בשורה השנייה מוצגות שתי שיטות שנבנו והוגדרו בתקופה המודרנית, וכל אחת מהן קובעת כתיב חד-משמעי לכל מילה נתונה. שיטתו של דוד ילין, שנקראה 'הכתיב הדקדוקי', יסודה בשיטת הכתיב המקראי; ואילו שיטת הכתיב שנקראה 'הכתיב חסר הניקוד' הוסדרה בדיוני ועד הלשון ופורסמה סופית בשנים 1948 ו-1949, ויסודה בכתיב המשנה או בכתיב הדורות.

החלטת האקדמיה ללשון העברית משנת תשכ"ח (1968) קובעת אפוא כי שתי הדרכים יישמשו בשפה העברית, ואין האקדמיה רואה תנאים כשירים לביטול אחת משתי השיטות מפני חברתה. ההחלטה סוקרת את התחומים שבהם משמש הכתיב שבניקוד: בהוראה ובחינוך, בספרי התפילה, בשירה, בפרסומים עממיים. וממשיכה בהדגשה: "כל מקום שכתוב זה משמש, החובה לכתוב בו לפי הכללים הקבועים זה דורות, וכל סטייה ממנו תיחשב שיבוש". היינו לפי הכללים שגיבש דוד ילין.

ההחלטה עוסקת כמובן גם בכתיב שאינו מנוקד ומצביעה על ההתלבטויות בקביעת כלליו המדויקים של הכתיב הזה. האקדמיה רואה לסמוך את ידה ולהמליץ על מעשה ועד הלשון במהדרותה האחרונה, היינו הנוסח שפורסם ב"לשוננו" וב"לשוננו לעם" בשנים תש"ח-תש"ט.

האקדמיה לא שינתה את כללי הכתיב חסר הניקוד מיום היווסדה ועד היום הזה. עיניכם הרואות כי העדיפה לא להיכנס לדיון הזה ולקבל את כללי ועד הלשון כמות שהם. בשנות התשעים שימשתי מזכיר ועדת הדקדוק, והבאנו לדיון מילים שנפל ספק מהו הכתיב שלהן על פי הכללים הקיימים. רק מילה אחת הוחלט לשנות את כתיבה, והיא המילה מָלָה, שהוחלט לבטל את חריגותה ולכותבה בלי ניקוד ביו"ד: מילה. הסעיף האחרון בהחלטת האקדמיה קובע כי הכללים ייבחנו במשך הזמן ויהא תפקידה של ועדה מיוחדת לטפל בהם.

שושנה בהט ז"ל שימשה במשך שנים רבות במזכירות המדעית של האקדמיה וחיברה מילון מיוחד שנקרא מילון הכתיב חסר הניקוד. הינה דברים שכתבה במאמר קצר ב"לשוננו לעם" על הוראת כללי הכתיב:

כללי הכתיב נדונו שוב ושוב, וכדרכן של יצירות שנתגבשו בוועדות ששותפו בהן אנשים רבים בעלי דעות שונות, אפשר שחלו בהם פה ושם קצת ויתורים ופשרות. כבר טענו הליצינים שהגמל הוא סוס שהורכב אחרי דיונים בוועדה. אבל גם אם דבשתו של הגמל וטלטוליו מקשים קצת על הרכוב, אין מניעה לרכוב עליו לאחר אימונים. מי שמוכן ללמוד את כללי הכתיב כראוי לא יתקשה לרוץ בהם בישימון הכתיב שמעולם לא היו לו מנהגים אחרים.

כמה מחברי האקדמיה יצאו כנגד עניין אחד הכלול בהחלטת האקדמיה: לפי סעיף ב' בהחלטה, בטקסט מנוקד חייבים לכתוב בכתיב של דוד ילין, ואסור להשתמש בכללי הכתיב חסר הניקוד.

אבא בנדויד פרסם קונטרס ששמו "כתיב מלא הַחֵל מכיתה א", ובו הוא זועק: ההחלטה הזאת היא קטסטרופה פדגוגית, כי משמעותה בעצם שבכית הספר מלמדים כתיב חסר ובחיים משמש כתיב מלא.

כיום אין נוהגים כך בכתי הספר, אבל הבעיה נותרה בעינה: בכיתה א' לומדים בדרך כלל לקרוא בניקוד, ואחר כך משמיטים את הניקוד בהדרגה, כמעין גלגלי עזר לאופניים. אבל לפי החלטת האקדמיה יוצא שבכיתה ב' או ג' צריך פתאום לשנות את הכתיב מן הכתיב 'הדקדוקי' של ילין לכתיב חסר הניקוד. היו שהתחכמו ונהגו לנקד כל מילה שלא בשלמות, להשמיט סימן ניקוד אחד, וטענו כי כך לא חלה הגזרה של השימוש בכתיב היליני. אולם לא מעטים מהם הביעו את דעתם שראוי להתיר כתיב 'מלא' לפי הכללים – גם כאשר מנקדים ניקוד מלא.

יהושע בלאו הדגיש כי מבחינה בלשנית לא נכון לומר כי הכתיב של דוד ילין הוא 'דקדוקי' ושהוא נכון ומדויק יותר. הכתיב של ילין מבוסס על הערכית ומעלה באוב מבנה הברות טרום-טברני. בלאו מביע את דעתו האישית כי רצוי ביותר שנשתמש בכתיב אחד בלבד, זה המכונה 'חסר הניקוד'. הוא מצביע על מילונים שהלכו בפועל

בדרך הזאת, ובהם מילונו האנגלי-עברי של ענבל שראובן סיוון היה אחראי לניקודו [לשוננו לעם מג, עמ' 166]. גם שושנה בהט הביעה דעתה בזכות הצעד הזה [שם, עמ' 182]:

זאת ועוד: נוחים הם כללי הכתיב חסר הניקוד כמות שהם כדי להרכיב עליהם את הניקוד המלא. כבר עכשיו רבים מוסיפים על כתיב זה ניקוד חלקי, ואין כל מניעה להשלים אותו לצורך כתיבה מסוימת (כגון כתיבת שירה). כך יהיה לנו כתיב אחד, בניקוד ובלעדיו. אין כל ספק שצעד זה – אם תעז האקדמיה לעשותו סוף-סוף – יהיה צעד מכריע לתיקון הכתיב.

בסיום דבריי אומר כמה דברים על עבודת ועדת הדקדוק בשנתיים האחרונות: הוועדה ניגשה לעבודתה בגישה מפוכחת. לא ציפינו שנצליח למצוא פתרון קסם לכל בעיות הכתיב, מין מערכת קלה ופשוטה שאין בה שום מקרים של דו-משמעות. איננו מציעים להוסיף סימנים חדשים לכתיב, ולא לשנות הרבה מן המקובל. לכן לא יהיה פתרון מוחלט לבעיית חוסר המוכנות או לחשש דו-משמעות. אבל את שיווי המשקל העדין אנו מנסים לשנות במקצת בהתאם לנהגים שנתגבשו בציבור. בשאלת מעמדן של שתי שיטות הכתיב הוועדה ממליצה להתיר את השימוש בכתיב הפשוט (שנקרא בעבר 'הכתיב חסר הניקוד') גם בטקסט המנוקד ניקוד מלא. הדבר נדרש בעיקר במערכת החינוך, והציבור יקבע במשך הזמן את מידת השימוש בכל אחת משתי שיטות הכתיב. הוועדה הסדירה כללים המורים כיצד ללכת בדרך הזאת (כתיב מלא מנוקד).

אשר לכללי הכתיב הפשוט עצמם, יש בהם מטבעם איזון בין ארבע מגמות, וכבר עמדו על כך אנשי ועד הלשון וניסו לאזן ביניהן: (א) היחס בין התנועה ובין אם הקריאה, כגון הרצון לייחד את האות *i* לתנועת *i* ולא לתנועת *e*; (ב) עקרון 'צורת היסוד' הקובע כי הכתיב של המילה בצורתה היסודית יישמר גם בנטייה (עז – עזים; זיכרון – זיכרונות); (ג) הרצון לשמור על נוהג הכתיב המקובל בציבור; (ד) הרצון להימנע מדו-משמעות בכתיב (שניים לעומת שיניים).

אין צריך לומר שהמגמות האלה סותרות זו את זו לא פעם ולא פעמיים. הוועדה בדקה פעמים רבות מהו נוהג הכתיב המקובל בציבור היום, ונעזרה באופן מושכל באמצעי החיפוש המודרניים, קרי במנוע החיפוש Google. בעבודת הוועדה נוספה מגמה חמישית על ארבע המגמות שהיו בימי ועד הלשון, והיא: (ה) לא לשנות את הקביעות הקיימות זה כשבעים שנה אלא במקרה של צורך מובהק.

ישבה הוועדה על המדוכה, ותוצאות דיוניה מונחות לפניכם. אין צריך לומר שלא פעם נחלקו הדעות בוועדה, לעיתים אפילו בצורה קיצונית. לפיכך החלטתה הסופית אינה מבטאת את דעתו של חבר מחברי הוועדה אלא של הוועדה כולה.

אשר לניסוח, ניסינו להציג את הכללים באופן שלא יסתמכו על ידיעת כללי הכתיב המנוקד אלא על ידיעת העברית – כפי שביקש עוזי אורנן במאמר משנת תשנ"ב. אצביע פה על שתי החלטות מרכזיות של הוועדה: הרחבת השימוש באות ו' לציון תנועת *o*, דוגמת המילים תוכנית, צוהריים; וצמצום עקרון צורת היסוד – מילים כגון

עזים, עיתים ייכתבו במילוי האות י'. עוד אציין כי מוצע לקבל את ההבחנה הנוהגת בציבור בין צורות העבר והעתיד של פעלים מגזרת פ"י כגון **יצא/ייצא, ידע/יידע**. תודה לכם על הקשבתכם ובהצלחה לכולנו.

מ' בר-אשר: תודה רבה. הבר אחד אני יכול לומר – הבחירה ביושב ראש הוועדה הייתה מצוינת.

אני פותח את הדיון מתוך ידיעה שהיום לא נקבל החלטות. היום תישמענה דעות החברים על ההצעות כפי שהן הובאו לפנינו. אני מציע להתמקד בשני השינויים הגדולים שהזכיר יוסי עופר בסוף הדבריו.

אני תמיד נזכר בדוגמה של האקדמיה הצרפתית: האקדמיה הצרפתית העמידה ועדה לשינויים בכתיב. הוועדה ישבה שש שנים, הציעה כמה שינויים בשימוש במקף ואמרה שכעבור עשרים שנה תבדוק ועדה אחרת אם השינויים האלה ראויים או לא. אנחנו נוקטים דרך שונה.

ע' אורנן: אני רוצה להעיר הערות משני סוגים: (א) מה יש במסמך הזה שאינו עולה בקנה אחד עם עקרונות המסמך; (ב) העקרונות או המגבלות שקבעו מה אפשר לשנות ומה אין לשנות.

אשר למסמך, יש בו הבטחה שהכללים החדשים מנוסחים באופן שאינו נסמך על כללי הכתיב המנוקד. ההבטחה הזאת אינה מקוימת. יש פה הסתמכות עצומה על הניקוד. למשל לכלל שמסמנים את התנועה o בוו"ו יש רשימה של יוצאים מן הכלל; הראשון שבהם: תנועת o שבניקוד מסומנת בחטף קמץ, אם איננו בראש המילה; בחריג השלישי נמצא את אותיות וכל"ב הבאות לפני מילה הפותחת בחטף קמץ ובניקוד בא בהן קמץ קטן, כגון **כאוניות-סוחר**. רבותי, למי הם מכונים? האם ילדי בית הספר יודעים לנקד? האם אתם רוצים ללמד ניקוד את ילדי בית הספר? הראו לי ילד שילמד את הכללים האלה.

לשפה העברית יש שני מיני כתיב, מנוקד ושאינו מנוקד, ואין לערבב ביניהם. יש לקבוע את כללי הכתיב הלא מנוקד בלי כל קשר לניקוד. אני מוציא עכשיו מחדש את "דקדוק הפה והאוזן" שלי. כבר הראיתי לפני כשבועיים שנה איך אפשר ללמד את זה, ובמהדורה החדשה אני חוזר על זה ביתר בהירות. לפני כעשור, לפי זיכרוני, כתבתי מכתב שאמור היה להגיע לוועדת הדקדוק. הצעתי שמילות השימוש הזעירות תיחשבנה למילים עצמאיות. אומנם רגילים לכותבן בלי רווח אחריהן, אבל רצוי לכתוב אותן בנפרד. כמו שהחליטה האקדמיה שבעברית החדשה יש לומר למשל **אי־בהירות** ולא **אי־בהירות**, כך יכולה האקדמיה להחליט שמילות השימוש הזעירות תופרדנה – במקף ואף בלי מקף – מן המילה שאחריהן. כך תיפתר הבעיה שיוחד לה החריג השלישי. תפקיד האקדמיה איננו לפרש ספרים קדומים מנוקדים, כתפקידם של מדקדי ימי הביניים שהעברית לא הייתה שפתם. העברית היא שפתנו, והאקדמיה יכולה להעז ולשנות ממה שנהג בעבר. הצעתי זו לא זכתה לתשובה. אני חוזר ואומר: הכתיב הלא מנוקד לא נועד להיות מבוסס על הדקדוק אלא על הדיבור, ובוהו הוא שונה מן הכתיב המנוקד. ולא תוכלו לחשוך בי שאינני אוהב ניקוד.

ועוד דבר: אם הכלל הוא שהתנועה e אינה מצוינת ביו"ד, כיצד אפשר לקבוע שאחד החריגים לכלל יהיה בשמות במשקל הפעל מגזרת פ"ג ועל דרך פ"ג, כגון הישג? רבותי, ליו"ד זו אין במילים האלה שום מקום. הכתיב מדריך אנשים כיצד לבטא את המילים, ואם הכתיב גרוע גם הדיבור הופך לגרוע. הכתיב ביו"ד במקרים האלה גורם לדוברי העברית לשנות את מבטאם. אנחנו מקלקלים את שפתנו כמו ידינו. לא לכך נועדה האקדמיה.

בזה סיימתי את החלק הראשון של דבריי. לגבי המסגרת הכללית, אפשר לומר שזה ממש מעליב שניתנת לוועדה הנחיה או שהוועדה מנחה את עצמה לא לשנות. מה זאת אומרת לא לשנות? בשביל מה יש אקדמיה? בשביל מה אנחנו נאספים אם לא כדי לשנות? צריך לשנות – אבל בהיגיון ובשכל ובלי לערוב את שני סוגי הכתיב. אני שמח שהתקבלו כמה מההצעות שהצעתי לפני למעלה מעשרים שנה ב"לשוננו לעם". אז למשל הצעתי לכתוב ביו"ד מילים כמו ליבי, עיזים גם אם בצורת היחיד שלהן – שהיא צורת היסוד – יש התנועה e וממילא אין יו"ד. הכתיב צריך לשקף את ההגייה הנכונה ולהנחות לכך.

אני גם חושב שנכונה הדרישה להבחין תמיד בין o ל-u על ידי חולם ושוורוק. בערבית מדוברת ההבחנה הזאת אינה חשובה; בערבית היא חשובה. אם o היא תמיד ו u היא תמיד ו, אין צורך להכפיל את הווי"ו במקרה שהיא עיצורית. וי"ו פשוטה תהיה תמיד עיצורית. לשם כך צריך רק להוסיף שתי אותיות למקלדת העברית – ו, ו.

מ' בר-אשר: תודה רבה, דבריך ברורים.

א' ממן: אני רוצה להגיב תחילה לדברים של עוזי אורנן: הכתיב לא נועד ללמד את האנשים דקדוק; הוא נועד ללמד אותם לכתוב. את השיקולים שמשקלים ואת המשקל שניתן להם קובעת ועדת הדקדוק או מליאת האקדמיה, והם נועדו ליודעי הדקדוק. הכותב לא צריך לדעת מה השיקולים שבגללם נקבע הכתיב הישג. הוא רק צריך לדעת שהמילה הזאת ודמותיה נכתבות ביו"ד.

אשר להצעה, אני מוכן לתמוך כמעט בכל סעיפיה, להוציא שניים: אלה הסעיפים שלפיהם יש לכתוב רצף של שלוש וי"וים או רצף של שלוש יו"דים. מכתבים אלו חייבים לדעתי להימנע משיקולי אסתטיקה. גם בספר שפרסם נשיא האקדמיה לפני קצת פחות משנה "תורת הצורות של לשון המשנה" ובו, בין היתר, תיאור הכתיב של כתב יד קאופמן למשנה, הוא מציין במפורש (בכרך א, עמ' 57, סעיף 50) את המגמה להימנע מרצף שלוש וי"וים גם במקום שרצף זה כביכול נדרש.

א' שורצולד: ראשית אני רוצה לברך על ההצעה הזאת משום שאני חושבת שהיא פותרת הרבה בעיות. לפני שנים אחדות גם כתבתי לוועדת הדקדוק מכתב, ובו המלצתי שכל המילים במשקל קטלה – שבו ה־o נשמרת גם בנטיית הרבים – ייכתבו בווי"ו. אשר לרצף וי"וים, יש מקרים כמו וָוּוּ שאין דרך אחרת לכותבם, ומקרים כגון מצוות נדירים מאוד. בסך הכול זאת הצעה טובה וצריך לאמצה.

י' בן-טוליליה: אני מסכים עם אורנגן שבתקופתנו – תקופה של התפתחות אדירה בטכנולוגיית המחשב – צריך לשקול את החזרת ההבחנה בין חולם, שורוק ווי"ו עיצורית לפי שיטת שבע הנקודות. נראה לי שלא יקשה להוסיף למקלדת ו' חלומה וו' שרוקה כאותיות לעצמן.

דבר שני, כדי לברר את מה שמקובל בציבור, אפשר להיעזר במנועי החיפוש במרשתת ולברוק כיצד נכתבת מילה כמו **הישג**.

מ' בר-אשר: ככל הידוע לי, בגיבוש ההצעה נעזרה הוועדה לא מעט בתוצאות החיפוש בגוגל כדי ללמוד לאשורם על הרגלי הכתיבה בעברית.

ח' כהן: אני תומך בלב שלם בגישה של עוזי אורנגן שאי אפשר לנסח את הכללים האלה בדרך המחייבת ידיעת דקדוק וידיעת ניקוד. אי אפשר לדרוש מאדם שיבין מדוע מיתר נכתב ביו"ד ומצר בלי יו"ד. על כך הערתי עוד כשנתבקשתי להגיב על עצם הרעיון של שינוי כללי הכתיב חסר הניקוד.

אהרן ממן טוען שהכללים לא נועדו לציבור. אם כך אסור לפרסמם ברבים. לרבים אין בהם ערך. אולי פרומיל אחד מדוברי העברית יכול להבינם. אם רוצים לקבל את הכללים האלה – ואינני מציע לעשות זאת – צריך לנסחם בדרך אחרת. אם אין דרך אחרת, צריך לפרסם מילון שייתן את הכתיב של כל מילה ומילה – כמו באנגלית. ואולם דעתי שונה; לדעתי אין צורך בכללי כתיב. האקדמיה יכולה להציע כללים, אבל אינני חושב שהם צריכים להיות בבחינת החלטה אלא בבחינת המלצה או הדרכה. המזכירות המדעית – לא האקדמיה ללשון העברית – צריכה להיות אמונה על ההמלצה הזאת, ומי שירצה להוציא לאור ספר על פי המלצתה, יוכל לעשות זאת על פי המדריך שתנסח המזכירות המדעית. מודריך כזה, המיועד למתקינים ועורכי לשון, אפשר לנסחו כפי שנוסחה ההצעה שלפנינו, כלומר בניסוחים דקדוקיים.

ש' פסברג: הכללים צריכים להיות מיועדים לציבור הרחב, ועל כן הם צריכים להתבסס על הדיבור ולהיות פשוטים ככל האפשר. למשל כל תנועת o וכל תנועת u יצוינו בווי"ו, כל תנועת i ביו"ד.

א' אלדר: להחלטות האקדמיה יש מסורת. מסורת האקדמיה נשענת על הדקדוק העברי ועל המקורות העבריים ומתחשבת במידה מסוימת בלשון הדיבור. כך בכל ההחלטות. נדמה לי שאין החלטה אחת המתבססת על הדיבור בלבד על אף חשיבותו. לא צריך את האקדמיה כדי להחליט שהכתיב – או כל החלטה אחרת – יתבסס על ההגייה או על הדיבור בימינו. החלטות האקדמיה צריכות להתבסס על מקורות, על דקדוק, על מסורת ועל חוכמה קיבוצית של אנשי לשון.

אינני חושב שבהצעה שלפנינו מדובר בשינויים קלים אלא ברפורמה יסודית, ולכן לפי דעתי לפני שנדרון בה, חשוב שנעסוק בהיבטים העקרוניים של הרפורמה המוצעת ואף בתפיסה שבבסיסה בכללותה ולקבל את תמיכת המליאה. אבל כאמור אינני חושב

שצריך לאשר את מה שקיים או את מה שנהוג מפני שכך נהוג בדורנו. לשם כך לא צריך את האקדמיה.

ט' שטראוס שרברין: אני מבקשת להצטרף להסתייגות מקביעת כללים המסתמכים על מנהגים המשתנים עם הדורות. באנגלית, השפה שבה גדלתי, אין כללי כתיב ולרבות מן המילים כתיב הנראה שרירותי, ואף על פי כן יש בכתיבה אחידות רבה ואנשים יודעים לאיית.

עברית למדתי מהגן. תחילה למדתי לכתוב בניקוד. בכיתה ג' עברנו לכתוב לא מנוקד, וגם איתו הסתדרתי. הניקוד והכתיב עזרו לי להבין את מבנה המילים ואת הדקדוק. על כן לא הייתי רוצה שיוחלט – כפי שהיו שהציעו – שתנועת i תסומן ביו"ד גם לפני שווא נח. כתיב כזה יטשטש את מבנה המילה וירחק את הציבור מהבנת הדקדוק.

ר' גדיש: על בעיית הכתיב, ההצעות השונות והשתלשלות האירועים כתב זאב בן-חיים בספרו "במלחמתה של לשון". את דבריו פרס על פני חמישים עמודים.

אנו באקדמיה בעלי ניסיון, והניסיון מלמדנו שכל הצעה לרפורמה גדולה או לסדר חדש דינה להיכשל. בתחילת ימי המדינה והאקדמיה הייתה הרגשה שאפשר להעמיד כללים חדשים שיעשו בכתיב העברי סדר אחת ולתמיד. התברר שגם אז זה לא היה נכון, והיום על אחת כמה וכמה. שיטת שבע הנקודות כשלה. אפילו אנשי דקדוק כאן באקדמיה לא הצליחו לעמוד בגורה.

לכן היום אנו באים לסוגיית הכתיב מפוכחים ומודעים למגבלותינו. את המשימה שקיבלנו עלינו להשלים ניסח בן-חיים בשנת תשכ"ח בישיבת המליאה פ"ה שבה נתקבלו שתי דרכי הכתיב (המנוקד והלא מנוקד), וכך אמר: "איני בא לשבח את המיקה, אין זה פתרון גמור לשאלת הכתיב, כפי שכמה מן החברים היו רוצים בו. אין זו אלא הסמכת הנוהג, ובעיקר: זהו המקסימום האפשרי, שיכלו להסכים זה עם זה כ-10 חברים באקדמיה. אנו מציעים למליאה, שתקבל את ההצעה הזו כמות שהיא ללא שום שינוי, ותסיים בכך את פרשת הכתיב לתקופת זמן. מן הסתם כעבור שנים שוב תיעור השאלה ותידון לפי תנאי אותה השעה" [ההרגשה אינה במקור; זיכרונות האקדמיה טו, עמ' 166]. מניסיוני אין טעם לרדן קעת בעקרונות ולנסח על פיהם כללים מרחיקי לכת. נוכל רק לשנות כמה מן הכללים שהציבור לא קיבל.

מ' בר-אשר: היה לי הכבוד להיות הנהג של דב סדן. לימדנו באותו היום בהר הצופים, והיינו נוסעים יחדיו. יום אחד – זה היה בשנת 1984 – הוא ביקש שאעצור בצד ושאל אותי אם אני חושב שהעברית הייתה מתחייה ב-1984 כמו שהתחיתה ב-1884. השבתי לו שמן השאלה נשמע שהוא אינו סבור כן. והוא אישר: ודאי שלא. המוני בית ישראל היו מחוברים אז למקורות, ולמרות ריבוי המילים הלועזיות בדורנו רוב המילים המשמשות בעברית ימינו היו קיימות כל הדורות.

פעם אחת שאלתי את בן-חיים מדוע התנגד לכתובת העברית בכתב הלטינית. הוא סיפר לי שהרב קוק דווקא תמך בכך כי לא רצה שדפים בעברית יתגלגלו ברחובות, ואילו הוא תמיד התנגד לכך מפני שהכתב הלטיני ירחיק את העברית מלשון הדורות.

זהו שיקול כבד משקל, והוא עמד לדעתי יפה לנגד עיני הוועדה. אבל כעת אני רוצה לשאול את אורנן אם הוא אינו חושש שהמקפים שהציע ירחיקו את העברית ממקורותיה ותינתק עברית ימינו מעברית כל הדורות. מפני אפשרות זו עלינו לעמוד על המשמר.

ע' אורנן: אעיר רק שלוש הערות קצרות: (א) בעיית רצף היו"דים והווי"וים שעמד עליה אהרן ממך יכולה להיפתר אם תתקבל ההצעה לציין תנועות ועיצורים באותיות שונות; (ב) הכללים צריכים להיות פשוטים ככל האפשר, ולכן גם i ו- e תסומנה ביו"ד. מכיוון שיהיו שני סוגי יו"ד מלבד היו"ד העיצורית – בהתאמה לוו"ו החלומה והשרוקה – לא תהיה כל בעיה. עם זאת לא יהיה הברדל בין a ל- e , כמסורת הכתיבה העברית, בשינויים מחויבים; (ג) לבסוף אסב את תשומת הלב שאומנם הייתה הוועדה נאמנה לכתב העברי, אבל במקומות מסוימים נאלצה אף היא להשתמש באותיות לטיניות: כך למשל נאמר כי היו"ד תוכפל בסוף המילה "בסיומת ay המציינת כינוי מדבר".

מ' בר-אשר: הישיבה מתקרבת לסיומה. יחתום אותה בדבריו חברנו יהושע בלאו.

י' בלאו: הבעיה שלנו שהכתיב בעברית אינו אחיד. ישב בזמנו דוד ילין ובנה לתלפיות שיטת כתיב שהתבססה גם על תפיסה דקדוקית. רבים קיבלו אותה, ובהתחלה לא היה כתיב אחר מלבדו. עם השנים קיעקעה המציאות את הכתיב של ילין, והיום הוא קיים למעשה רק בניקוד. אפילו המילונים עוברים אל הכתיב המלא.

השאלה החשובה באמת שעלינו לשאול את עצמנו – ואיני מדבר על פרט זה או אחר בהצעה שלפנינו – היא אם אנחנו מוכנים לוותר לחלוטין על הכתיב של ילין, המזוהה כיום עם הכתיב המנוקד. שהרי אם נקבל את הצעת הוועדה לאפשר כתיב מלא גם בטקסט המנוקד ניקוד מלא, פירוש הדבר שהכתיב של ילין ייעלם. אני חושב שאת היצירה שיצר ילין כדאי לשמר, ועל כן יש להתעקש על כתיב יליני בטקסט מנוקד. עם זאת מן הכלל הזה נוכל להחריג את הכתיב המנוקד לילדי הכיתות הנמוכות בבתי הספר: כתיב מלא שישל מעליו אט אט את סימני הניקוד. כך תיפתר בכיתה א' הבעיה הספציפית של מציאות שני כתיבים. אני יודע שזה לא פתרון אלגנטי, אבל זאת הצעתי.

מ' בר-אשר: תודה רבה. הרכבת הניקוד על הכתיב המלא תידון בישיבה הבאה.

ד. אישור הודעת ועדת הדקדוק

הודעת ועדת הדקדוק

- א. המילים קְלֶשׁוֹן, קְמֶשׁוֹן תנוקדנה בלי דגש (ובכתיב חסר הניקוד תיכתבנה בלי יו"ד). הערה תינתן על ניקודן במקרא: קְלֶשׁוֹן, קְמֶשׁוֹן.
- ב. הקמץ לפני הסיומת תְּנוֹת במילים כגון סְבִיבְתָנוֹת מתקיים למרות ריחוקו מהטעם.

- ג. ניקודה של המילה 'נוסח' הוא נִסַח (במלעיל) או נוֹסַח (במלרע); הנטייה על דרך נוֹסַח (נוֹסַחוּ, נוֹסַחִים, נוֹסַחִי). [הערת העורך: לנוסח הסופי ראו בסוף הישיבה.]
- ד. ניקודן של המילים חתך וחסך הוא חֶתֶךְ, חֶסֶךְ.
- ה. ניקוד השם 'נשי' ('חוב'; 'שכחה', 'עולם'): נְשִׁי, נְשִׁי (ולא נְשִׁי בלבד).

רקע

א. ניקוד וכתוב קלשון, קמשון (שינוי בהערה לכלל כא מכללי הצירי) לפי ניקודן במקרא נזכרות המילים קלשון וקמשון בכללי נטיית השם בהערה לכלל כא מכללי הצירי, העוסק בשמות במשקל פֶּעֻלֹן בעלי ע' הפועל א"ר (דוגמת גִּרְעוֹן). בהערה נאמר כך:

בשם זֶרְעוֹן הצירי מתקיים בנטייה: זֶרְעוֹנִים זֶרְעוֹנִי-קָיִ (קָיִ) זֶרְעוֹנִי. משקלו של שם זה כשל קֶלְשׁוֹן, קֶמְשׁוֹן.

ואולם לניקודן הנדיר בדגש יש גם השתמעות לכתוב בלי ניקוד: קילשון, קימשון (וגם זירעון). ועדת הדקדוק החליטה כי בעברית ימינו תנוקדנה שתי המילים בלי דגש, על דרך משקל קֶטְלוֹן, בדומה לניקוד 'ממגורה' במילוני ועד הלשון והאקדמיה מִמְגוֹרָה, ולא מִמְגוֹרָה (על פי יואל א, יז).

מילים ושמות אחרים במקרא השקולים במשקל קֶטְלוֹן: שמות המקומות גִּבְתוֹן, שְׁכָרוֹנָה, שם האדם גִּנְתוֹן והמכשף הקרוי יְדְעוֹנִי. כן באים במקרא עֲצָבוֹן, חֲשִׁבְנוֹת (לצד חֲשִׁבוֹן).

ב. קיום הקמץ לפני הסימות תִּנּוֹת

המונח סְבִיבְתָנוֹת (environmentalism) אושר במונחי איכות הסביבה (תשע"א). מונחים דומים נדונים עתה במילון למונחי סוציולוגיה: חֶבְרָתָנוֹת (סוציאליזם), קְהִלְתָנוֹת (communitarianism).

ועדת הדקדוק ראתה להשאיר את הקמץ בעינו בשל הקשר בין השמות המופשטים האלה לשמות התואר (בעלי הקמץ המתקיים) סְבִיבְתִי, קְהִלְתִי, חֶבְרָתִי. ולראיה בבסיס מילים כגון אִימְתָנוֹת, תְבוֹסְתָנוֹת, תְאוֹתָנוֹת אין שמות תואר אִימְתִי, תְבוֹסְתִי, תְאוֹתִי, אלא אִימְתָן/אִימְתָנִי, תְבוֹסְתָן, תְאוֹתָן.

המילה תשולב בכלל ד בכללי הקמץ (לצד המילים בְבוֹאָה, מְסוֹרָה).

ג. צורת המילה נוסח ונטייתה

במילוני האקדמיה: גם נִסַח (למשל דיפלומטיה תשנ"ט) גם נוֹסַח (ספרנות תשל"ו). במילונים: בן-יהודה: נוֹסַח (ברבים נוֹסַחִים); אבן-שושן: נִסַח, נִסַח (הנטייה: נִסַחוּ נוֹסַחִים נִסַחִי או נִסַחוּ נוֹסַחִים נִסַחִי; ב"המלון החדש" הנטייה לפי נִסַח); ההווה: נִסַח (מסורת הגייה אחרת: נוסח. הנטייה: נִסַחִים נִסַחִי, ולפי ההגייה האחרת נוֹסַחִים וגם נוֹסַחָאוֹת); מדן: נוֹסַח, נִסַח.

המילה משמשת בעברית למן ספרות הגאונים, והיא מקבילה למילה נוסחא בארמית בבליט וְנִסְחָה עֵרַבִית, שהיו בעברית לנוסחה-נוסחאות. ההגייה המקובלת בימינו היא ככל הנראה (והנשמע) נִסַח/נוֹסַח (במלעיל) וברבים נוֹסַחִים. נראה שהתנועה u מקורה בהגייה האשכנזית (חילופי o ו־u והשפעת תנועת המילה הארמית נוסחא).

הוועדה דחתה את הצורה המשנית בדגש (נִסְח) וקבעה את שתי הצורות המהלכות נִסַח, נִסְח. מאחר שהנטייה על פי נִסְח תאורטית ובעייתית (למשל צורת הרבים נִסְחִים שווה לזו של נִסְח), נקבעה הנטייה על פי נִסְח - כמקובל בפי הדוברים.

ד. צורת השמות חתך, חסך

1. חֲתָךְ: מקור המילה בספרות חז"ל. יש לה שתי מסורות ניקוד: חֲתָךְ (לפי הערת בן-יהודה, כך במילון צמח דוד וזאת מסורת ספרד), חֲתָךְ (מסורת אשכנז). נראה כי היום הניקוד המקובל יותר הוא חֲתָךְ; זה גם ניקוד הערך במילון ההיסטורי, במילון ההווה וברב-מילים. במונחי האקדמיה לרוב חֲתָךְ (בעיקר חלופה של section), והצורה חֲתָךְ נקבעה למעשה פעם אחת כפעולת החיתוך (incision; רפואה תשנ"ט). [במונחי רפואה תש"ט יש לידת חֲתָךְ, אך ברבות הימים המונח שונה לנתוח קיסרי, חֲתוּךְ דָּפֵן (תשנ"ט); במונחי טניס שולחן יש גם מִכַּת חֲתָךְ - cut].

2. חֶסֶךְ: המילה החדשה 'חסך' מבוססת על חֶסֶךְ המקראית: "רָדָה בְּאֶף גוֹיִם מִרְדָּף בְּלִי חֶסֶךְ" (ישעיהו יד, ו). על פי המילונים והפרשנים פירושה 'הפסקה' או 'הימנעות'. חסך משמשת במשמעות 'חוסר', 'גירעון'. היא מופיעה לראשונה בכרך המילואים של אבן-שושן משנת 1982 אך ניקודיה מתרוצצים: אבן-שושן (שם): חֶסֶךְ; מילון אבן-שושן מ-2005: חֶסֶךְ; מילון רב-מילים: חֶסֶךְ. ועדת הדקדוק העדיפה את הניקוד בקמץ-קמץ (חֶסֶךְ) על דרך חֶסֶךְ שבמקרא.

הערה: בעבר התנגדה האקדמיה לשימוש במילה חסך כחלופה ל־deprivation וקבעה קיפוח.

ה. ניקוד השם נשי (שינוי בכלל 2.1.7 על משקל פְּעִי, פְּעִי)

המילה נְשִׂי נזכרת בכלל על משקל פְּעִי, פְּעִי. במשקל זה נחלקים השמות לשלוש קבוצות: (1) רק פְּעִי, (2) פְּעִי וגם פְּעִי, (3) רק פְּעִי. 'נשי' כלולה בקבוצה 1 (קבוצת הרוב). נראה כי נכללה בקבוצה זו על פי ניקודה במילונים שונים (בן-יהודה, אבן-שושן).

בעברית יש שני נשי: (א) 'חוב', על פי מילה יחידאית במקרא: נְשִׂיךְ (מל"ב ד, ז; קרי). המילה משמשת פה ופה בספרות העברית לדורותיה; (ב) 'נשייה' ('שכחה' וגם 'עולם'). משמעות זו עולה בפיוט. במאגרי המילון ההיסטורי נמנו במשמעות זו 46 היקרויות, ארבע מהן כתובות ביו"ד אחרי הנו"ן (נישי) ולפחות היקרות אחת מנוקדת בסגול (נְשִׂי). גם במשמעות 'חוב' נמצא אצל הקליר הכתיב נישי: "פרעו למו נישי שטרות". לפיכך אין סיבה לפסול את הניקוד נְשִׂי.

המילה תעבור אפוא מקבוצה 1 לקבוצה 2.

מ' בר-אשר: הודעת ועדת הדקדוק נשלחה לחברי האקדמיה, והיא מתאשרת בזאת. על נטיית המילה נוסח ערער חיים כהן, והיא תידון שנית בוועדה.

בלי דיון התאשרה הודעת ועדת הדקדוק.

הערת העורך: לאחר דיון נוסף הוסכם בוועדת הדקדוק בישיבתה ביום י"ז שבט תשע"ו (27.1.2016) על הנוסח הזה: הנטייה המקובלת בפי הדוברים היא על פי נִסְח: נִסְחוּ, נִסְחִים וכן נִסְחִי, נִסְחִיהם.]